

E-ISSN 2645-9132

Muhammed Menlâ Ğuzeyyil ve Edebî Kişiliği

Muhammed AŞANTOĞRUL | ORCID: 0000-0003-1024-6293 |

muhammed.asantogrul@hbv.edu.tr

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi,
Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/05mskc574>

Öz

Arap edebiyatı, modern dönemde şekil ve içerik açısından yeni gelişmelere tanıklık etmiştir. 20. yüzyılın ortalarında İslâm dünyasında yaşanan siyasi, sosyal ve kültürel değişimlerin etkisiyle ortaya çıkan İslâmî edebiyat akımı, bu gelişmelerden bir tanesidir. İslam tasavvurunu edebiyatla buluşturmaya çalışan ve şiir, hikâye, roman ve tiyatro gibi farklı türlerde birçok eser ortaya koyan bu akımın temsilcileri, çok sayıda edebiyatçıyı etkilemiştir. İslâmî edebiyatın ülkemizdeki tanınırlığı ve konuyla ilgili yapılan akademik çalışmaların yeterli seviyede olmadığı görülmektedir. Bu nedenle yakın dönemde vefat eden ve modern Arap şiirine önemli katkılarda bulunan şair Muhammed Menlâ Ğuzeyyil'in edebî şahsiyeti araştırma konusu olarak seçilmiştir. Seyyid Kutub ve kardeşi Muhammed Kutub ile başlayan ve edebî çevrelerde hâlâ etkinliğini devam ettirmekte olan bu edebî akımın Suriye'deki temsilcilerinden biri olan şair, "el-Buhturiyyu's-Sağır" lakabıyla tanınmaktadır. Küçük yaşlardan itibaren başlayan edebiyat ve şiir merakı, onu hayatı boyunca bu alanda çalışmalar yapmaya sevk etmiştir. Dinî yaşamında birtakım değişikliklerin meydana geldiği 1954 yılı, hayatında bir dönüm noktası olmuş ve daha önce yazdığı şiirlerin tamamını ortadan kaldırmıştır. Benimsemiş olduğu yeni dünya görüşü sebebiyle yöneticilerin çeşitli baskılarına maruz kalan şair, yayımladığı ilk eserine İslâmî edebiyatın öncüsü Seyyid Kutub'un tanınan tefsirinin adını anımsatan "fi Zilâli'd-Da've" adını vermiştir. Eserleriyle şiir alanında yetkin örnekler vermesinin yanı sıra edebî ve kültürel ortamlarda sunduğu değerli katkılarla bir edebiyat eleştirmeni vasfını elde etmiştir. Hitabet yönüyle de öne çıkan şair, şiiri dinî içerikli

mesajlarını okurlarına aktarma hususunda bir araç olarak kullanmış ve özellikle genç edebiyatçılar üzerinde etkili olmuştur. Genellikle klasik aruz ölçüsünü tercih etmekle birlikte mensur şiir ya da tef'ile şiiri gibi serbest nazım biçimlerini de kullanmıştır. Eserlerinde daha çok hak ile batılın mücadelesi, insanın en değerli varlık oluşu, tevhid, ümmet, kardeşlik, birlik ve beraberlik gibi temaları işlemiştir. Oldukça sade bir dil kullanması ve çok sayıda şiirinin meşhur musikîşinaslar tarafından bestelenmesi, şiirlerinin toplumda büyük bir teveccüh görmesini sağlamıştır. Hayatının büyük kısmını Menbic'te geçirmiş ve 5 Ocak 2016 tarihinde burada hayata veda etmiştir. Şairin adının bölgede yaşatılması amacıyla kurulan "Muhammed Menlâ Ğuzeyyil Kütüphanesi" hâlihazırda faaliyetlerini sürdürmektedir. İlim dünyasında da adının yaşatılması temennisiyle hazırlanan bu küçük çalışmada öncelikle şairin hayatı ve eserleri tanıtılmıştır. Daha sonra şiirlerinden bazı örnekler verilerek şairin edebî şahsiyetine dair genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Arap Dili, Edebiyat, İslâmî Edebiyat, Şiir, Muhammed Menlâ Ğuzeyyil.

Atıf Bilgisi

Aşantoğrul, Muhammed. "Muhammed Menlâ Ğuzeyyil ve Edebî Kişiliği". *ULUM Dinî Tetkikler Dergisi* 5/2 (Aralık 2022), 375-404.

<https://doi.org/10.54659/ulum.1202454>

Geliş Tarihi	10.11.2022
Kabul Tarihi	18.12.2022
Yayın Tarihi	31.12.2022
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Kırleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - Turnitin
Etik Bildirim	ulumdergisi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Muhammad Manla Guzayyil and The Literary Personality

Muhammed AŞANTOĞRUL | ORCID: 0000-0003-1024-6293 |
muhammed.asantogrul@hbv.edu.tr

Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Islamic Sciences,
Department of Arabic Language and Rhetoric, Ankara, Turkey

ROR ID: <https://ror.org/05mskc574>

Abstract

Arabic literature has witnessed new developments in terms of form and content in the modern period. The Islamic literary movement, which emerged with the effect of the political, social and cultural changes in the Islamic world in the middle of 20th century, is one of these developments. The representatives of this movement, who tried to rake the Islamic concept together literature and put forward many works in different genres such as poetry, stories, novels and theater, have influenced a large number of literati. It is seen that the recognition of Islamic literature in our country and the academic studies conducted on the subject are not at an adequate level. For this reason, the literary personality of the poet Muhammad Manla Ghuzayyil, who died recently and made important contributions to modern Arabic poetry, was chosen as the subject of research. The poet, who is one of the representatives of this literary movement in Syria, which started with Sayyid Qutb and his brother Muhammad Qutb and still continues to be active in literary circles, is known by the nickname “al-Bukhturiyyu's-Saghîr”. His curiosity about literature and poetry, which started from an early age, has led him to study in this field throughout his life. The year 1954, when a number of changes occurred in his religious life, became a turning point in his life and eliminated all the poems he had written before. The poet, who was subjected to various pressures from the rulers because of the new worldview he adopted, named his first published work “fi Zilâli'd-Da'wa”, reminiscent of the name of the well-known tafsir of Sayyid Qutb, the pioneer of Islamic literature. In addition to giving competent examples in the field of poetry with his works, he has obtained the qualification of a literary critic with the valuable contributions he has made in literary and cultural environments. The poet, who also stood out in terms of oratory, used poetry as a tool

to convey his religious messages to his readers and was especially influential on young literati. Although he generally preferred the classical prosaic measure, he also used free verse forms such as prose or tafîla poetry. In his works, he mostly deals with themes such as the struggle between truth and falsehood, the most valuable being of man, monotheism, 'ummah, brotherhood, unity and togetherness. The fact that he uses a very simple language and that many of his poems were composed by famous musicians made his poems see a great appreciation in society. He spent most of his life in Manbij and died there on January 5, 2016. The "Muhammad Manla Ghuzayyil Library", which was established in order to keep the poet's name alive in the region, is currently continuing its activities. In this small study, which was prepared with the hope of keeping his name alive in the scientific world, the poet's life and works were first introduced. Later, some examples of his poems were given and a general assessment of the poet's literary personality was made.

Keywords

Arabic Language, Literature, Islamic Literature, Poetry, Muhammad Manla Guzayyil.

Citation

Aşantoğrul, Muhammed. "Muhammad Manla Guzayyil and The Literary Personality". *ULUM Journal of Religious Inquiries* 5/2 (December 2022), 375-404.

<https://doi.org/10.54659/ulum.1202454>

Date of Submission	10.11.2022
Date of Acceptance	18.12.2022
Date of Publication	31.12.2022
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	ulumdergisi@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

20. yüzyılın ortalarından itibaren Arap dünyasında etkili olmaya başlayan pozitivizm, marksizm ve sosyalizm gibi harici akımların, dinî değerleri hedef alan zararlı etkilerine karşı bir tepki olarak Arap edebiyatında “İslâmî edebiyat” akımı ortaya çıkmıştır. İslâmî edebiyat (el-edebu'l-İslâmî) terimi, Arap edebiyatında *Sadru'l-İslam* dönemi olarak da adlandırılan Hz. Peygamber (s.a.v.) ve dört halife dönemi edebiyatı için zaten kullanılmaktaydı.¹ Ancak bu terim modern dönemde farklı bir boyut kazanmıştır.

Genel kabul gören tanıma göre, “İslâmî edebiyat; kâinatın, hayatın ve insanoğlunun İslâmî perspektifle ve sanat muhtevalı bir üslupla anlatılmasıdır.”² Bu tanımdan hareketle, sanatsal bir ifade ve İslâmî bir bakış açısıyla ele alınması kaydıyla her şey bu edebiyatın konusu olabilir. Dolayısıyla bu edebiyat, yalnızca İslam’dan, inanç esaslarından, dinî emir ve yasaklardan bahseden bir edebiyat değildir. İslami prensiplere ters düşmemesi şartıyla herhangi bir konu ya da dönem ile sınırlandırılması söz konusu olmamaktadır.

Kaleme aldığı bir makale ile modern dönemde, yeni tanımıyla İslâmî edebiyat düşüncesini ilk olarak ortaya atan ve bu isimde bir edebî akımın doğmasına öncülük eden şahsiyet Seyyid Kutub’tur (öl. 1966). O, bu edebiyatı “*ruhun İslami duygularla dolup taşmasından neşet eden ifadeler*” şeklinde tarif etmektedir.³

Bu akımın teorik temellerini inşa etmeye çalışanlar arasında Muhammed Kutub, Necîb el-Kîlanî, ‘Imâduddîn Halîl, Muhammed Hasen Berîğîş, ‘Abdurrahmân Ra’fet el-Bâşâ ve Sa’d Ebû Rîdâ gibi isimler bulunmaktadır.⁴ “Davet edebiyatı” (edebu’da’ve) olarak da isimlendirilen İslâmî edebiyatla ilgili çok sayıda yürütülmüş ve yürütülmekte olan akademik çalışma mevcuttur. Akımın önemli temsilcilerinden olan Ali Ahmed Bâkesîr (öl. 1969), Abdulhamîd Cûde es-Sehhâr (öl. 1974), Ömer

¹ Ahmed Hasan ez-Zeyyât, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993), 63.

² Muhammed Kutub, *Menhecu'l-fenni'l-İslâmî* (Kahire: Dâru's-Şurûk, 1983), 6.

³ Mehmet Yılmaz, *Çağdaş Arap Edebiyatında İslâmî Edebiyat Akımına Bir Bakış* (Bursa: Emin Yayınları, 2019), 64.

⁴ Cemîl Hamdâvî, *Nazariyyâtu'n-nakdi'l-edebî ve'l-belâğâ fi merhaleti mâba'de'l-hadâse* (PDF: Şebeketu'l-Alûkah, 2011), 264-265.

Bahâuddin el-Emîrî (öl. 1992), Ali et-Tantâvî (öl. 1999), Ebul-Hasen en-Nedvî (öl. 1999), Emine Kutub (öl. 2007) ve Abdullah et-Tantâvî gibi edebiyatçılar şiir, hikâye, roman ve tiyatro gibi farklı türlerde birçok eser ortaya koymuşlardır.⁵

Ebul-Hasen en-Nedvî'nin 1984 yılında kurmuş olduğu ve birçok ülkede temsilciliği bulunan "Uluslararası İslâmî Edebiyat Birliği" faaliyetlerini etkin bir şekilde sürdürmektedir. Sempozyumlar, edebî yarışmalar, radyo ve televizyon programları ve yüzlerce eserin yanı sıra 1993 yılından itibaren üç aylık periyotlarla *el-Edebu'l-İslâmî* adlı bir dergi yayımlamaktadır.⁶ Kuruluşun ülkemizdeki üyelerinden olan Ali Nar, 1988 yılından itibaren çıkarmış olduğu *İslâmî Edebiyat Dergisi*'nde bu akıma mensup birçok Arap edebiyatçısından çeviriler yapmıştır. Müellif *Çağdaş Arap Edebiyatından 33 Şair* adıyla hazırladığı eserde Muhammed Menlâ Güzeyyil'e özel bir bölüm ayırmıştır.⁷

1. Muhammed Menlâ Güzeyyil'in Hayatı

Şairin tam adı Muhammed b. Menlâ Abdu'l-Mevlâ b. Muhammed Derviş olarak bilinmektedir. *Menlâ* kelimesi etimolojik açıdan Arapça'da "efendi, veli, dost, sorumlu, köle ve akraba" gibi birçok farklı anlama gelmekte olan *mevlâ'nın* (مَوْلَى) değişikliğe uğramış şeklidir.⁸ Monla, Mella, Munla ve Mulla gibi farklı telaffuzları bulunan bu sözcük, dilimize Molla şeklinde geçmiştir. Ülkemizde olduğu gibi birçok İslâm toplumunda Molla, genellikle din âlimlerine ya da belirli seviyede öğrenim görmüş medrese öğrencilerine verilen bir unvandır.⁹

⁵ Yakup Civelek, "Modern Arap Edebiyatı'nda İslâmî Edebiyat'ın Yeri ve Öncüleri", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/3 (Haziran 2000), 92-93.

⁶ Yılmaz, *Çağdaş Arap Edebiyatında İslâmî Edebiyat*, 81-82.

⁷ Ali Nar, *Çağdaş Arap Edebiyatından 33 Şair* (İstanbul: İslami Edebiyat Yayınları, 2004), 127-134.

⁸ Faniyemebedi Abdurrahîm, *Mu'cemu'd-dahîl fi'l-luğati'l-'Arabîyyeti'l-hadîse ve lehecâthâ* (Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 2011), 201; Ahmed Ebû Hâka, *Mu'cemu'n-nefâis, l-Kebîr* (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 2007), 2/1913.

⁹ Hamid Algar, "Molla", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/238; Şükrü Halûk Akalın vd., *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2019), 1694.

Ğuzeyyil kelimesi ise Arapça'da ceylan anlamındaki ğazâl (عَزَال) kelimesinin ism-i taşğiridir.¹⁰ Şairin dedesi olan Muhammed Derviş, halk arasında Ğuzeyyil lakabıyla tanınmıştır. Söz konusu bu lakap sıklıkla şairin kendisi için de kullanılmıştır. Bir şair ve hattat Abdulcelîl Alyân, onun hakkında övgü içeren şu beyitleri irad etmiştir:¹¹ (Kâmil)

بُشْرَاكِ مَنْبِيعِ إِذْ رَتَاكَ بَاعِيَتْ فِيكَ الْعُزْبَانِ شَاعِرًا وَحَكِيمًا

“Müjdeler olsun sana Menbic! Kuşkusuz Allah sana şair ve hikmet ehli Ğuzeyyil'i gönderdi.”

Muhammed Menlâ Ğuzeyyil, 1936 yılında Menbic şehrinde dünyaya gelmiştir. Yâkût el-Hamevî, farklı telaffuz şekilleri olan şehrin adını Menbic (مَنْبِيع) şeklinde kaydetmiştir.¹² Günümüzde, Suriye'nin Halep vilayetine bağlı bir yerleşim yeri olan Menbic, tarih boyunca birçok ilmî ve edebî şahsiyet yetiştirmiştir. Şüphesiz bunlardan en meşhuru Arap edebiyatında *el-Hamâse* adlı eseriyle tanınan şair el-Buhturî (öl. 284/897)'dir.¹³ Ayrıca Ebû Firâs el-Hamdânî (öl. 357/968) ve modern dönemde birçok şairi etkilemiş olan bürokrat şair Ömer Ebû Rîşe (öl. 1990) de Menbic'in yetiştirdiği önemli isimlerdendir.

İlkokulu Menbic'de, ortaokulu ve liseyi ise Halep'te bitiren şair,¹⁴ küçüklüğünden itibaren İslam düşüncesi, tarih, edebiyat, felsefe ve siyaset gibi çeşitli alanlarda kaleme alınmış eserleri okumaya başlamıştır. Kitap okumaya karşı aşırı bir sevgi besleyen şair, Halep'te eğitim aldığı dönemde vaktinin çoğunu Halep Milli Kütüphanesi'nde geçirmiş ve edebî toplantıları istikrarlı bir şekilde takip etmiştir. Hocası İsmail Hakkı tarafından kendisine *el-Buhturiyyu's-Sağîr* (Küçük Buhturî)

¹⁰ Ebu'l-Feth Osmân İbn Cinnî, *Sırru sına'ati'l-irâb*, thk. Hasan Hindâvî (Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1405/1985), 583.

¹¹ Ömer el-'Absû, “eş-şâ 'iru'd-Dâ'ie Muhammed Menlâ Ğuzeyyil Hayâtuhu-1”, *Râbitatu Udebâi's-Şâm* (Erişim 5 Kasım 2022).

¹² Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-buldân* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1397/1977), 5/205.

¹³ Bk. Zülfikar Tüccar, “Buhturî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/381-383.

¹⁴ Ahmed el-Ceda', *Mu'cemu'l-udebâ'i'l-İslâmiyyin el-mu'âsirîn* (Amman/Ürdün: Dâru'd-Diyâ, 1421/1999), 3/1147.

lakabı verilmesi sonrası genç şair, bu lakabı benimseyerek şiirlerinde mahlas olarak kullanmıştır.

Halep'te bulunduğu dönemde kendisinden eğitim aldığı hocalar arasında Ahmed 'İzzuddîn el-Beyânûnî, Fâdıl Ziyâuddîn, Muzaffer Sultân, Ömer Kürdî el-Ekram, Abdulvehhâb es-Sâbûnî ve İsmail Hakkı gibi isimler bulunmaktadır.¹⁵ Hocaları, Muhammed Ğuzeyyil'in şiir yazma kabiliyetini keşfederek onun bu alandaki yeteneğini geliştirmesine destek olmuşlardır. Muhammed Ğuzeyyil ise bulduğu her fırsatta hocalarının kendisi üzerindeki emeğini dile getirmiş ve onları daima hayırla yâd etmiştir.

Muhammed Ğuzeyyil, Halep'te bulunduğu süre zarfında sırasıyla Me'mûn, Me'arrî, Seydu'd-Devle ve İbrâhim Henânû liselerinde eğitim görmüştür. 1950-1957 yılları arasına denk gelen bu dönem, şairin hayatındaki en verimli dönemdir. Nitekim *Seb'un Hisâf* (Bereketli Yedi Yıl) başlıklı şiirinde bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:¹⁶ (Basît)

شَهْبَاءٌ طَوَّفْتُ فِي الْأَرْجَاءِ مُنْطَلِقًا وَالذِّكْرِيَّاتُ وَاللَّارِجَاءِ إِيْحَاءُ
سَبْعَ مَضَيِّنَ هُنَّ الْحُبُّ فِي حَلَبَ سَبْعَ حَسَانٍ فَمِخْصَابٍ وَمِغْطَاءُ

“Haleb-i Şehbâ'nın her bucağını dolaşım, her bir tarafı hatıraları canlandırıyor.

Halep'te sevgiyle geçen yedi (yıl), yedi güzel (yıl) çok bereketli ve cömert idi.”

Menbic ve Dimaşık'taki eğitim hayatı sırasında iki kıza âşık olmuş, sevgisine karşılık bulamayınca kendisini edebiyata adanmış ve hayatı boyunca hiç evlenmemiştir. Ancak yakın arkadaşları tarafından kendisine *Ebu'l-Ğizlân* (ceylanların babası) künyesi verilmiştir. Künyenin Arap dilinde genellikle ilk çocuğa nispetle verildiği bilinmekte ise de farklı sebeplerden dolayı çocuğu olmayan kimseleri de künyelemenin mümkün olduğu görülmüştür.¹⁷

¹⁵ Abdullah et-Tantâvî, *Muhammed Menlâ Ğuzeyyil fi zilâli'd-da've* (Amman/Ürdün: Dâru'l-Furkân, 1982), 11.

¹⁶ Hasan Kujjah, *Halebu's-şehbâ fi 'uyûni's-şu'arâ* (Hollanda: Brill, 2022), 2/362.

¹⁷ Nebi Bozkurt, “Künye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/558-559.

Muhammed Ğuzeyyil, 1961 yılında Dımaşk Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nin Arap Dili Bölümü'nden mezun olmuştur. Mesleki hayatına bir süre öğretmen olarak devam ettikten sonra 1969 yılında bazı sağlık sorunları sebebiyle emekliye ayrılmıştır. Çevresi tarafından gelen yoğun talep üzerine şair, 1977'ye kadar özel dersler vermeye devam etmiştir. Bu arada hayatının sonuna kadar ilmî ve edebî toplantılara, konferanslara, programlara iştirak etmekten geri durmamıştır. Âdeti olduğu üzere hiçbir daveti geri çevirmemiş, davet sahibinin hangi meşrepten ya da sosyal tabakadan olduğuna asla bakmamıştır.¹⁸

Muhammed Ğuzeyyil bir şair ve edip olarak tanınmasının ötesinde dinî irşat faaliyetlerinde bulunmayı kendisine misyon edinmiş bir şahsiyettir. Muhtemelen, 1978'ten sonra şiir yazmayı büyük oranda bırakmasının arkasında yatan sebep budur. Daha genç yaşlarındayken o, Suriye İhvân hareketinin kurucusu Mustafa es-Sıbâ'î'nin kendisine verdiği "*Hassan b. Sâbit zamanının davetçi şairiydi, sen de bu zamanın davetçi şairi ol yavrum!*" şeklindeki öğüdü şiar edinmiştir. Bu nedenle sürekli toplumla iç içe olmuş, Müslümanların modern dönemdeki sorunlarıyla ilgilenmiş ve vefatına kadar gerek yazılı gerekse sözlü olarak toplumu aydınlatmaya devam etmiştir.

Çok iyi bir hatip olan Muhammed Ğuzeyyil'in İslâmî propagandalar yapmak suretiyle toplum için tehlikeli gördüğü ideolojilere, tutumlara ve anlayışlara karşı halkı kenetlenmesi, Baas yönetimi tarafından çeşitli baskılara maruz kalmasına sebep olmuştur. Defalarca tutuklanarak cezaevinde türlü işkencelere maruz kalmıştır. 1980 yılında denetimli olarak serbest bırakılmasına rağmen gözetim altında tutularak Menbic dışına çıkmasına yasak getirilmiştir.¹⁹

Hayatını sade bir şekilde sürdürmeye özen gösteren Muhammed Ğuzeyyil, belîğ üslubu, ansiklopedik bilgi birikimi ve keskin hafızasıyla çevresinde bulunan kişilerin istifade ettiği bir şahsiyet olmuştur. Okuduğu tüm eserleri hediye olarak bir başkasına verdiği için kendisine ait özel bir kütüphane bulunmamaktadır.

¹⁸ Abdulhamîd Dişşu, *Mu'cemu'l-udebâ'i'l-'Arab fi'r-rivâye ve'ş-şî'r ve'l-edeb* (PDF: 2018), 369.

¹⁹ Dişşu, *Mu'cemu'l-udebâ*, 369.

Zâhidane ve mütevazı bir yaşam süren şair, bir kış günü 80 yaşında iken Menbic'te hayata gözlerini yummuştur (5 Ocak 2016). Vefatı sırasında bölgenin Işid terör örgütünün elinde olması nedeniyle cenazesine çok az sayıda kişi katılabimiştir. Kabri Menbic'de Şeyh 'Akîl el-Menbicî mezarlığında bulunmaktadır.

Çeşitli ilmî ve kültürel oturumlarda yâd edilmekte olan ve hakkında araştırmalar yapılmaya başlanan şair için Sâlih el-Câsim ve Seyyid Ahmed b. Muhammed es-Seyyid gibi isimler tarafından mersiyeler kaleme alınmıştır. Ayrıca akademisyen, düşünür ve edebiyat eleştirmeni Bekrî Şeyh Emîn (öl. 2019) tarafından Arap dili ve edebiyatının meşhur şairi Me'arrî'ye benzetilmiştir.

2. Eserleri

Muhammed Menlâ Ğuzeyyil'in kaleme aldığı ilk eser, *Tufûletu'l-Kalb* adlı divanıdır. Çoğunlukla gazel türündeki şiirleri ihtiva ettiği bilinen bu eser, şair tarafından imha edilmiştir. Bu divandan geriye bazı gazete ve dergilerde yayımlanan yalnızca birkaç şiir kalmıştır. Bu nedenle divan hakkında ayrıntılı bir inceleme imkânı bulunmamaktadır.²⁰

Muhammed Ğuzeyyil'in yayımlanan divanları kronolojik olarak şu şekilde sıralanabilir:²¹

1. Fî Zilâli'd-Da've (1956)

2. es-Subhu'l-Karîb (1959)

3. Allah ve't-Tâğût (1962)

4. el-Lu'lu'u'l-Meknûn (1962): Şair bu eserini, daha önce yayımlamış olduğu üç divanına *el-Lu'lu'u'l-Meknûn* adlı bir kaside ilave ederek oluşturmuştur.

5. Tâkatu'r-Reyhân (1974): Şairin yakın arkadaşı edip Abdullah et-Tantâvî'nin kaleme aldığı uzun bir mukaddimeyle başlayan eserin adı "*Reyhân Demeti*" anlamına gelmektedir.

²⁰ Tantâvî, *Muhammed Menlâ Ğuzeyyil*, 86.

²¹ Ceda', *Mu'cemu'l-Udebâ*, 3/1148.

6. el-Bunyânu'l-Mersûs (1975)

7. el-Livâ'ul-Ebyâd (1978)

8. el-A'mâlu's-Şi'riyyeti'l-Kâmile: Muhammed Ğuzeyyil'in yazmış olduğu şiirlerin tamamını içeren eserde yaklaşık seksen kaside bulunmaktadır. Şair, birinci ve ikinci baskısı 1978 ve 1983 yıllarında yapılan eserini İslâm'ın ilk şairi Hassân b. Sâbit (r.a.)'e ithaf etmiştir. Önsözünde şu beyitler yer almaktadır:²² (Tavîl)

بِرُوعَةٍ إِشَادٍ؛ تَسْوِقُ الْمَعَانِيَا	بَيْتَانَاكَ - يَا حَسَّانُ - بَدَّ الْعَوَافِيَا
وَمَقُولُ حَسَّانٍ يُتَعَوَّقُ الْمَوَاضِيَا	تُسَجِّحُ فِي الدُّنْيَا مَلَاحِمَ دَعْوَةٍ
وَإِنْ شِئْتَ حَزْبًا كَانَ أَحْمَرَ قَائِيَا	فَإِنْ شِئْتَ سَلْمًا كَانَ أْبْيَضَ نَاصِعَا

“Ey Hassân! Manaları sürükleyen harika beyânın kafiyelelere üstün gelmekte ve dünyada davet destanları yazmaktadır. Hassân'ın dili, çağları öyle aşmaktadır ki barış istersen bembeyaz olur, savaş istersen kıpkırmızı kesilir.”

Bu son eser, 2007 yılında araştırmacı yazar Hasan en-Nîfî tarafından ve şair Muhammed Ğuzeyyil'in isteğiyle iki cilt halinde yeniden bastırılmıştır. Eserin sonunda Muhammed Ğuzeyyil'in şu temennide bulunduğu görülmektedir: “Bu kaside ve kelimelerim, genç Müslüman kalplerde daima yenilenen, dipdiri, yakini bir iman ve iyimserlik parıltısı meydana getirebilirse bu benim için kızıl develerden daha hayırlıdır.”

Şairin özellikle *Hadâratu'l-İslâm* dergisinde neşrettiği yazıların derlenerek üç seri hâlinde yayımlanan eserleri nesir türüne örnek gösterilebilir. Bu eserlerin isimleri şunlardır:

1. 'Alâ tarîki'l-Va'yi'l-Hadâriyyi'l-'Arabiyyi'l-İslâmî
2. Fî Rihâbi'l-Edebi'l-'Arabî
3. Kelimât 'alâ Tarîki'l-Va'yi'l-Hadârî

²² Muhammed Menlâ Ğuzeyyil, *el-A'mâlu's-Şi'riyyetu'l-kâmile*, nşr. Hasan en-Nîfî, (Menbic: Mektebetu'l-Ma'rife, 2007), 1/5.

Gerek şiir gerekse nesir olsun şairin yayımladığı tüm bu eserler, onun İhvân-ı Müslimîn'e katıldıktan sonra kaleme aldığı edebî ürünlerden meydana gelmektedir. Hayatının son yıllarında yazdığı şiirlerin yer aldığı *er-Râye* isimli divanı ise maalesef neşredilememiştir.

3. Şahsiyeti ve Edebî Kişiliği

Şairin edebî kişiliğine geçmeden önce hayatının kesin çizgilerle iki döneme ayrılması konusuna değinmekte yarar vardır. Birinci dönem, şairin şiir yazmaya başladığı andan 1954 yılının haziran ayına kadarki zaman aralığını kapsamaktadır. Bu dönemde, doğuştan gelen bir kabiliyet ile küçük yaşta şiir yazmaya başlayan bir şahsiyet ön plana çıkmaktadır. İlk şiirini 13 yaşında, ilkokul yıllarında kaleme alan Muhammed Ğuzeyyil hocalarının takdirini daha küçük yaşlardayken kazanmıştır. *Tahiyyetu Dımaşk* (Dımaşk'a Selam) başlığını taşıyan ve ilk şiiri olması nedeniyle aruz ölçüsü bakımından birtakım sorunlar barındıran şiirin ilk beyitleri şu şekildedir:²³

وَمَنْبَعُ نَهْرِ الْبُطُولَةِ وَالْإِبَاءِ	سَلَامٌ جَلَقَ مَدْفُنُ آبَائِي
هَوَى ذَاتِ الْهَيْمَةِ الْقَعَسَاءِ	سَلَامٌ مِنْ مِحْبٍ مُتَيَّمٍ فِي
مُسْتَوْقٍ كَسْتَوْقِ قَيْسٍ لِلْبَيْلَاءِ	هُوَ بَعِيدُ الدِّيَارِ عَنَّا وَلَكِنْ

“*Selam sana ey babalarımın yattığı yer, kahramanlık ve onur nehrinin kaynağı Cillik! (Dımaşk'ı kastediyor)*

Selam sana, yüksek azim sahibi ve seni vurulmuşçasına seven bir âşikten.

O, sana uzak bir diyardadır, ancak Kays'ın Leyla'ya duyduğu özlem gibi seni arzulamaktadır.”

Bu dönemde kaleme aldığı şiirler içerisinde tür olarak *gazel* ön plana çıkmaktadır. Şiirlerini yayımladığı *eş-Şihâb*, *es-Sâhib*, *Savtu't-Tâlib*, *eş-Şebâb* gibi birçok gazete ve dergide *el-Buhturiyyu's-Sağîr* mahlasını kullanmıştır. Bundan farklı olarak, tespit edebildiğimiz kadarıyla Beyrut'taki *el-Cumhuru'l-Cedîd* dergisinde

²³ Menbic24, “Muhammed Menlâ Ğuzeyyil el-Buhturiyyu's-Sağîr” (Erişim 12 Ağustos 2022).

yayımladığı bir şiirini *el-Bulbulu'l-Mahzân* (Hüzünlü Bülbül) mahlasıyla kaleme almıştır. Bu gazel türündeki şiirin matla beyti şu şekildedir:²⁴ (Meczûu'l-Kâmil)

عَيْنَاكَ سِرٌّ مُلْهَمٌ فِي حَاطِرِي يَتَلَعَّنُ

“Gözlerin ilham edilmiş bir sır gibi zihnimde duruveriyor...”

Muhammed Ğuzeyyil 16 yaşına geldiğinde annesini kaybetmiştir. Kendisini derinden etkileyen bu olay üzerine *el-Ummu't-Tayyibe* adıyla annesinin vefat anını anlatan kısa bir öykü kaleme almıştır. Kısa öyküyü (kıssa kasîra) “bu asrın çocuğu” olarak niteleyen şair, bu edebî türde fazla yazı kaleme almamıştır. Şair genellikle kendisini başarılı bulmadığı veya beğenmediği edebî ürünleri muhafaza etmemektedir. Muhtemelen bu sebeple adı geçen kısa öykünün yanı sıra *el-Vefâ* ve *el-Cezâ* başlıklı kısa öyküleri de günümüze ulaşmamıştır. Bu türde tespit edebildiğimiz tek örnek 18 Nisan 1954 tarihli *el-Cumhûru'l-'Arabî* gazetesinde yayımlanan *Senâbilu'z-Zemen* adlı kısa öyküdür. Bu yaşanmış öyküdeki Ziya karakteri, şairin bizzat kendisini canlandırır.²⁵

Yaşadığı dönemde revaç bulan serbest şiir akımından etkilenen şair, mensûr şiir alanında kendini geliştirmiştir. Özellikle öğrencilik yıllarında, şiir yazmaya bu tarzda şiirlerle başlamıştır. En yetkin şiirlerini 1952 yılından sonra kaleme alan şairin, mensûr tarzda yazdığı şiirlere *Şehîd* şiiri örnek gösterilebilir. Şair, ilk dönemlerinde çok sayıda serbest şiir yazmış olsa da 1974'te *Tâkatu'r-Reyhân* ismiyle yayımladığı şiirinde, serbest şiirin sona yaklaştığını şu mısralarla dile getirir:²⁶

إِنِّي لَأَرْقُبُ أَنَّ ذَاكَ الْحُرِّ يَقْتَرِبُ الْحِسَارَةَ

وَلَقَدْ يُسَاوِرُنِي بِرُحْرِفِهِ فَيُعْرِنِي الْخَيْبَارَةَ

“Şüphesiz bu serbest şiirin sona yaklaştığını gözlemliyorum

Bazen süsüyle öyle başımı döndürüyor ki tercih etmeme neden oluyor.”

²⁴ Marefa, “Muhammed Menlâ Ğuzeyyil” (Erişim 5 Kasım 2022).

²⁵ Tantâvî, *Muhammed Menlâ Ğuzeyyil*, 18-26.

²⁶ Muhammed Menlâ Ğuzeyyil, *Tâkatu'r-reyhân* (Dimaşk: Mektebetu Dâri'l-Feth, 1394/1974), 27.

Bir röportaj esnasında kendisine kısa öykü ve mensûr şiir gibi yeni türlerle ilgili fikrinin sorulması üzerine şair şu ifadeleri kullanmıştır: “Benim bu konudaki yönelimim, manaya öncelik veren bir kaideye dayanmaktadır. Fıkıh ilmindeki bu kaideye göre; bir işten maksat ne ise hüküm ona göredir, akidlerde sözlere ve şekillere değil, maksat ve mânalara itibar edilir. Bu, eski kültürümüzü ihmal edelim, anlamına gelmez. Bu yeni türlerle ilgili orta yolu benimsiyorum. Yani içerik kaliteli olduğu takdirde yeni biçimleri kullanmanın önünde bir engel görmüyorum.”²⁷

Muhammed Güzeyyil kendisini aruz ölçüsünde de geliştirmiş bir şahsiyettir. Literatürde amûdî şiir olarak bilinen, aruz ölçüsüyle yazılmış beyitlerden müteşekkil şiirlerinin yanı sıra serbest ve klasik tarzı bir arada sunduğu şiirleri de bulunmaktadır. Bu bağlamda ‘Aynânî Zerkâvân adlı şiiri zikredilebilir.

Suriye’de 1949 yılında askerî darbe ile yönetimi ele geçiren Edîb Çiçekli’nin devrilmesi üzerine kaleme aldığı ve Halep radyosundan yayımlanan *Sarhat’ul-Hakk* şiiri ülke çapında tanınmasını sağlamıştır. Aşağıdaki beyit bu şiire örnek gösterilebilir:²⁸ (Basît)

أَمَّا الشَّيْشِكْلِي فَلِلتَّارِيخِ صَفْحَتُهُ سَوْدَاءُ عَطَى حَوَاشِيهَا الْوَقَاحَ دَمٌ

“Çiçekli tarihe kara bir sayfa olarak geçmiştir. O sayfanın arsız kenarlarını kan kaplamıştır.”

Muhammed Güzeyyil’in edebî hayatındaki ikinci dönem 1954 yılının Haziran ayında başlar. Bu dönemde şair, modern dönemdeki önemli İslamî akımlardan İhvân-ı Müslimîn hareketine katılır. Bu olay şairin hayatında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Yaşantı olarak İslamî hassasiyetlerinin artmasından dolayı önceden kaleme aldığı eserlerin çoğunu imha etmiş, geriye kalanları ise kendisine ait olarak görmemiştir. Yazdığı ilk divan olan *Tufûletu’l-Kalb* adlı eserini yaktıktan sonra şu dizeleri dile getirmiştir:²⁹ (Basît)

مَرْقُفُهَا دِكْرِيَاتِ الْأَفْسِ وَأَنْدَثَرَتْ طُفُولَةُ الْقَلْبِ فِي دَوَامَةِ النَّدَمِ

²⁷ Esvâku’l-Merbed Mecelletu’l-Edebi’l-‘Arabî (MERBAD), “el-Buhturiyu’s-Sağır” (Erişim 17 Ekim 2022).

²⁸ Tantâvî, *Muhammed Menlâ Güzeyyil*, 17.

²⁹ Muhammed Hasan Berîğîş, *Fi’l-edebi’l-İslâmiyyi’l-mu’âsir* (Ürdün: Mektebetu’l-Menâr, 1985), 91-92.

كِرَاسَةُ الشَّعْرِ شَعْرُ الْأَمْسِ مِنْ غَزَلِي بَيْنَ الرَّمَادِ طَوَّحْتُهَا جَدْوَةَ الضَّرَمِ
بِالْأَمْسِ كَانَتْ أَغَارِيدِي مُضَيَّعَةً فِي زِينَةِ الحَرْفِ أَوْ فِي زُحْرَفِ الكَلِمِ
وَالْيَوْمِ أَحْلَى أَغَارِيدِي وَأَعْدَدْتُهَا مَا رَفَعَهُ مُلْهِمُ الإِيمَانِ وَالثَّمَمِ
يَا أَيُّهَا القَلْبُ، فَاسْتَمْسِكْ بِعُرْوَتِهِ لَقَدْ حَظَيْتَ بِحَبْلِ اللهِ فَاعْتَصِمِ

“Dünün hatıralarını yırttım, pişmanlık girdabındaki çocuk kalbim kayboldu.

Dünün gazel şiirlerinin yer aldığı defterim (şimdi) küller arasında, közlerin alevi onu kuşatmış durumda.

Dünkü nağmelerim harflerin süsü ya da kelimelerin deseni içerisinde kaybolmuştu.

Şu anda ise en güzel ve en tatlı ötüşüm imanı ve yüksek (değerleri) ilham edenin getirdikleridir.

Ey kalp! Onun (imanın) kulpunu tut. Allah'ın ipiyle başardın. O halde ona sımsıkı sarıl.”

Muhammed Guzeyyil'e göre şiir, şairin kendisiyle alakalı gerçek ve samimi ifadeleridir. Dinî ya da yüksek değerlerle ilgili içeriğe sahip olması gerekirken faydasız sözler içermemelidir. Ayrıca şiirin görevi açıklama ya da tanımlama değildir. Bu nedenle şiirde ayrıntıya girmekten kaçınılmalıdır. Zira şiir bir ilham, imâ ve telmih dilidir. Şair, bu hususta şu dizeleri dile getirmiştir:³⁰

أَمْسِكْ زَمَامَ القَوْلِ وَالْإِطْنَابِ وَالْإِسْهَابِ
فَالشَّعْرُ لَفَحَ حَسْبُنَا مِنْ رَمَزِهِ اللِّبَابِ

“Sözün yularını tut, uzun uzun anlatmaktan ve ayrıntıya girmekten (sakın!).

Şiir bir ani bakıştır, işaretle bulunması bizim için yeterlidir.”

³⁰ Guzeyyil, *Tâkatu'r-reyhân*, 10.

İlk defa *el-Lu'lu'u'l-Meknûn* adlı divanında yayımlanan ve 33 beyitten oluşan *Allah ve't-Tâĝût* adlı kasidesinde Muhammed Ğuzeyyil şiirin rolüne Şu sözlerle değinmektedir:³¹ (Basît)

وَالشَّعْرُ إِنَّمَا تَلَّحُّ فِي التَّيْبِ جَدْوَتُهُ	نُوراً مُّبِيناً فَلَا كَانَتْ عَطَايَاهُ
إِن لَّفَهُ الصَّمْتُ فِي أَكْفَانِهِ أَمْداً	أَوْ صَمَّةَ الرَّمْرِ حِيناً فِي حَنَايَاهُ
فَالْحَرْفُ مَا زَالَ يُدْكِي وَهَجَّ شُعَلْتِهِ	وَقَعَ الصِّرَاعِ فَيُؤْتِي بَعْضَ نَجْوَاهُ

“Şayet şiir meşalesi, çölde apaçık bir nur gibi parlamazsa ihsânı olmaz olsun.

Sessizlik onu, uzun süre kefenlere sarsa ya da bir süre semboller onu içine alsın (yeridir).

Harf meşalesinin alevi, hâlâ mücadelenin şiddetini artırmakta ve bazı sırlarını ele vermektedir.”

Muhammed Ğuzeyyil, hiç karşılaşmamasına rağmen hocası kabul ettiği Seyyid Kutub'un eserlerinden ve fikirlerinden son derece fazla etkilenmiştir. O, Kutub'un üslubunu taklit etmeye çalışmış ve birçok yazısında “sevgili hocam, mücâhid kalem, dava adamı ve İslâmî şuurun lideri” gibi ifadelerle ona atıfta bulunmuştur. *eş-Şihâb* adlı gazetede, muhtemelen hocasının hapisshanedede olduğu sıralarda, “*Mümin Bir Gençten Seyyid Kutub'a Mektup*” başlıklı uzun bir yazı kaleme almıştır. Ayrıca hocasının meşhur tefsiri *Fî Zilâli'l-Kur'ân*'ın adına telmihte bulunarak kaleme aldığı *Fî Zilâl'i'd-Da've* adlı eserini ona ithaf etmiştir. Önsözüne hocası Seyyid Kutub'un *Fî Zilâl*'indeki cümleleriyle başlayan şair, konuşmalarında da sık sık onun eserlerinden nakillerde bulunmaktadır.³²

Şairin etkilendiği kimseler arasında Muhammed Kutub (öl. 2014), Hasan el-Bennâ (öl. 1949), Ebu'l-'Alâ el-Mevdûdî (öl. 1979), Ebu'l-Hasan en-Nedvî (öl. 1999), Muhammed İkbâl (öl. 1938), Mâlik b. Nebî (öl. 1973), Nizâr Kabbânî (öl. 1998) ve el-Menfelûtî (öl. 1924) gibi isimler de zikredilebilir.

³¹ Sa'd el-Mersafî, *el-Câmi'u's-sahîh li's-sîrati'n-Nebeviyye* (Kuveyt: Dâru İbn-i Keşîr, 2009), 4/1244; Ceda', *Mu'cemu'l-udebâ*, 3/1149.

³² Tantâvî, *Muhammed Menlâ Ğuzeyyil*, 45-51.

Şair, arkadaşları ile birlikte İslâmî Şuur Derneği (Râbitatu'l-Va'yi'l-İslâmî) adında bir edebiyat topluluğu kurmuştur. Böylece Menbic'deki edebî hareketin öncülerinden biri olarak bölgedeki edebiyatçılara İslâmî edebiyatı tanıtmıştır. Nitekim şairin yakın arkadaşlarından Abdullah et-Tantâvî tarafından, günümüzde hâlâ faaliyetleri devam eden Şam Edipleri Birliği (Râbitatu Udebâi's-Şâm) kurulmuştur. Ayrıca şair henüz hayatta iken, 3 Aralık 2007 tarihinde Halep Kültür Müdürlüğü tarafından Menbic Kültür Merkezi Kütüphanesi'ne *Muhammed Menlâ Guzayyil Kütüphanesi* adı verilmiştir. Bu gelişmeler, onun insanlar üzerinde bıraktığı etkiyi açıkça göstermektedir.

Muhammed Ğuzeyyil'in birçok şiiri toplumda karşılık bularak dilden dile dolaşmış, bestelenmiş ve önemli toplantılarda meşhur neşidehân ya da kasidehânlar tarafından okuna gelmiştir. Bunda şiirlerini sade ve anlaşılır bir dille yazmasının yanında bestelenmeye daha elverişli kısa bahirleri kullanması da etkili olmuş olabilir. *Ebû'l-Cûd* olarak tanınan Muhammed Münzir Sermînî tarafından icra edilen *bi-'Akîdetî* ezgisi, Muhammed Ğuzeyyil'in *Şezâyâ mine'l-Îmân* adlı şiirinden alıntılanmıştır. Bu meşhur ezgiden bir dörtlük zikredilebilir:³³ (Meczûu'l-Kâmil)

إِيمَانٍ يَعْصِفُ فِي دَمِي	بِعَقِيدَتِي بِالْحَقِّ بَالٍ
يُهْدِي النَّبِيَّ الْأَعْظَمَ	بِالرُّوحِ تَزْحُرُ بِالْمُهْدَى
نَ وَنَيْلُ بَعْغِي مُجْرِمَ	سَيَزُولُ لَيْلُ الظَّالِمِي
نُ وَتَزْتَوِي الْقَلْبُ الظَّمِي	وَسَيُشْرِقُ الْمَجْرُ الْمُمِي

“Kanımda çarpan iman ve Hakk’a olan inancımla,

Yüce Nebî (s.a.v.)'nin yol göstermesiyle ve hidâyetiyle yükselen bir ruhla,

Zalimlerin gecesi ve günahkâr zulüm gecesi son bulacak.

(Bir gün her şeyi) ortaya çıkararak fecir doğacak ve susuz kalp suya kanacak.”

³³ Selîm Abdulkâdir Zencîr, *Neşîdunâ* (Beyrut: Dâru's-Selâm, 1978), 45; Ceda', *Mu'cemu'l-udebâ*, 3/1149.

Yine şairin “*min Eyne Ebdeuhâ*” adlı şiiri de aynı sanatçı tarafından seslendirilmiştir.³⁴ Ayrıca Ebu Ducâne ve Ebu Mâzin gibi farklı müzisyenler tarafından icra edilen “*Nehnu li'l-Hakk*” ve “*Yâ Ehî*” adlı şiirleri de burada zikredilebilir.

Şairin imha ettiği ve çoğunlukla gazel türündeki şiirlerini ihtiva eden *Tufûletu'l-Kalb* adlı divanını, Nizâr Kabbânî (öl. 1998) 'nin *Tufûletu Nehd* adlı divanına bir nazire olarak yazdığı düşünülebilir. Ancak iki eser arasında, üslup ve şekil bakımından büyük bir benzerlik göze çarpsa da fikir ve muhteva açısından durum bunun tam tersidir. Yazar ve eleştirmen Ahmed Muhammed Tahhân'ın da belirttiği üzere, iki eser içerik yönüyle mukayese edilemeyecek ölçüde birbirinden farklıdır.³⁵ Zira Muhammed Ğuzeyyil'in gazelleri genellikle ‘*uzrî (iffetli) gazel* türünden olup ifadelerinde herhangi bir aşırılık bulunmamaktadır. *Tufûletu Nehd* ise Nizâr Kabbânî'nin diğer birçok divanında olduğu gibi İslamî ve ahlakî değerlere aykırı görülmüş, dolayısıyla Arap toplumunda büyük tepki toplamıştır.³⁶

Muhammed Ğuzeyyil, *Mine'l-A'mâk* adlı şiirini de Nizâr Kabbânî'nin *Ev'iyetu's-Sadîd* adlı şiirinden ilham alarak yazdığını açıkça belirtmiştir. Âşık olduğu kızın, bir başkasıyla evlenmesi üzerine kaleme aldığı bu şiir, *tefîle şiiri* türünün güzel bir örneğidir.³⁷

Özellikle *hatâbî şiir* alanında başarılı sayılan şair, kendisini aynı zamanda Arap şiiri alanında uzman bir eleştirmen olarak görmektedir. Gazeteci Ziyâd Meymân röportajında kısa da olsa hayatını anlatan bir roman yazılması gerektiğini ifade etmiştir.³⁸

4. Şiirlerinde Şekil ve Muhteva Özellikleri

Muhammed Ğuzeyyil, gerek şiir gerekse nesir olsun ortaya koyduğu tüm edebî ürünlerde okurlarının gönüllerine dokunup, onları bilinçlendirmeyi ve harekete

³⁴ Zencîr, *Neşidunâ*, 156.

³⁵ Tantâvî, *Muhammed Menlâ Ğuzeyyil*, 85-87.

³⁶ Süleyman Tülcü, “Nizâr Kabbânî ve Eserleri Üzerine Notlar”, *Atatük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35 (Haziran 2011), 29.

³⁷ Tantâvî, *Muhammed Menlâ Ğuzeyyil*, 80-83.

³⁸ MERBAD, “el-Buhturiyu's-Sağîr” (Erişim 8 Kasım 2022).

geçirmeyi hedeflemiştir. Âlî hedeflere ulaşmanın amel destekli iman ile gerçekleşeceği vurgusunu yapmıştır. Ona göre net bir bakış açısı ve gerçekçi bir iman anlayışı her bir Müslümanın sahip olması gereken temel meselelerdir.³⁹

İslâmî edebiyat akımına mensup şair, “Şiirinde neden sîn harfi çokça geliyor?” şeklindeki soruya: “Belki bunun nedeni, o harfin İslâm kelimesindeki en bâriz harf olmasıdır” şeklinde cevap vermiştir. Bu minvalde şairin, Kur’ân-ı Kerîm’den ve hadislerden çok etkilendiğini de belirtmek gerekir. Birçok şiirinde iktibas sanatını kullanan şair, aşağıdaki beyitlerde Fetih Sûresi’nin 29. âyet-i kerîmesinden bir ifadeyi şiirine şöyle nakşetmiştir:⁴⁰ (Meczûu’l-Kâmil)

تَطْمِرُ الْأَيَّامُ بَدْرًا	يَا وَثْبَةَ الْأَشْوَاقِ مَهْلًا
الْحُصْبِ آوِنَةٌ وَأُخْرَى	لَكِنَّ سُنْبُلَةَ الْعَطَاءِ
مُتَأَلِّفًا: صَبْرًا وَنَصْرًا	كَالزَّرْعِ أَخْرَجَ شَطَاءَهُ

“Ey özlemlerin hamlesi acele etme! Günler tohumun üzerini kapatmaktadır.

Fakat ihsan edilen bereketli başak, zaman zaman parlayarak filizini çıkaran ekin gibidir. Sabır ve zafer...”

Muhammed Guzeyyil, şiirlerini genellikle aruz ölçüsü ile kaleme almıştır. Özellikle kâmil, hafif, vâfir bahirlerini sıklıkla kullanan şair, meczû’ bahirlere ayrı bir ilgi duymaktadır.⁴¹ Bununla birlikte kayda değer miktarda mensûr şiir ya da tef’île şiiri türünde kaleme aldığı ürünler mevcuttur. Bunda serbest şiirin revaçta olduğu bir dönemde yaşamış olmasının etkisi şüphesizdir.

Şairin gençlik yıllarında iken kaleme aldığı gazel türündeki *Zilâl* adlı şiiri, dörtlü fâilâtun şeklindeki tef’île yapısıyla Halil b. Ahmed’in ortaya koyduğu klasik aruz bahirlerinden herhangi birine uymamaktadır. 1953 yılında yayımladığı bu şiirinden bir dörtlük zikredilebilir:⁴²

³⁹ Nar, *Çağdaş Arap Edebiyatından 33 Şair*, 128.

⁴⁰ Guzeyyil, *Tâkatu’r-reyhân*, 19.

⁴¹ Tantâvî, *Muhammed Menlâ Guzeyyil*, 142.

⁴² Tantâvî, *Muhammed Menlâ Guzeyyil*, 75-76.

يَا حَبِيبِي ذَابَ قَلْبِي وَأَزْمَتَ أُورَاقُ زَهْرِي
 كَلِّمًا أَذْنَيْتُ كَيْ يَحْطَى بِبَعْضِ الرَّادِ صَدْرِي
 أَطَعَمْتَنِي الْآهَ جَمْرًا، أَشْعَلْتَنِي زَبْرَسَ عُمْرِي
 فَأَزْمَتَ أُورَاقُ نَفْسِي شُعْلَةً تَذْكُو بِشِعْرِي

“Ey sevgilim! Kalbim eridi ve çiçeğimin yaprakları savruldu.

Ne zaman kalbimin biraz azık alması için yaklaştım,

Ahlarım bana bir kor yedirdi ve ömür lambamı tutuşturdu.

Ardından ruhumun yaprakları şiirimle parlayan bir alev saçtı.”

el-Cumhûru'l-‘Arabî gazetesinde 1954’te yayımladığı gazel türündeki başka bir şiirinde sevgiliye şu şekilde seslenmektedir:⁴³ (Basît)

يَا نَعْمَةَ التَّبَعْرِ بَيْنَ الْوَرْدِ سَكْرَانَا	يَا بِسْمَةَ الْفَجْرِ مِنْ إِشْرَاقِ دُنْيَانَا
فَرْتَلَّ اللَّحْنَ، لَحْنِ الطُّهْرِ نَشْوَانَا	قَدْ دَاعَبَ الْحُبُّ مِنْ قَيْثَارِنَا وَتَرَا
فَوْقَ الْعُصُونِ وَطَابَ الْهُمَسُ الْخَانَا	وَعَزَّذَ الْبُلْبُلُ الصَّدَاحَ مُنْتَشِبَا
مِنْ حَمْرَةِ الشَّقَوقِ فَأَلْزَمَ الْوَالِحَ مَهْوَانَا	حَسَنًا هَيَا أَقْبَلِي نَزْوِي جَوَاحِنَا
بَعْدَ الْفِرَاقِ، وَلَحْنًا فِيهِ دُخْرَانَا	وَرَتَّلِي اللَّحْنَ، لَحْنًا طَالَ مَرْقَدُهُ

“Ey fecrin dünyamıza parlak tebessümü! Ey sarhoşluğumuzun (sembolü olan) güller arasındaki şiir nağmesi!

Sevgi, bam telimize dokundu ve mest oluşumuzun temiz şarkısını çaldı.

Bülbül, dalların üzerinde mest olup şakiyarak öttü. Bu terennümler, ne güzel şarkılardır.

Güzel! Hadi gel, gönlümüze özlem şarabından anlatalım. Zira ruhlar bizi arzuluyor.

Ayrılıktan sonra uyuması uzun süren ve bizden bahseden şarkıyı söyle.”

⁴³ Marefa, “Muhammed Menlâ Güzeyyil” (Erişim 5 Kasım 2022).

Muhammed Ğuzeyyil, çok sayıda şiirinde ümmet, kardeşlik, birlik ve beraberlik temalarını işlemiştir. 1958 yılında Mısır ve Suriye birlikte tek bir devlet çatısı altında birleştiğinde, şair bu birlikteliğin sözde değil, inançta, imanda ve kalplerde olması gerektiğini şu şekilde aktarmıştır:⁴⁴

الْوَحْدَةُ الْكُبْرَى بِأَعْمَاقِي حَيْنٌ يُوقَدُ
 مِنْ جَدْوَةٍ مَبْتُوتَةٍ الْأَصْوَاءِ يَفْقِسُهَا الْعَدُوُّ
 مِنْ شُعَلَةِ الْأَمْسِ الْعَظِيمِ بِوَقْدَةٍ لَا تَنْفَدُ
 وَيُوجِّهُ الرُّكْبَ الْعَيْتَى - إِلَى الْجِهَادِ - مُحَمَّدُ
 فَإِذَا الْمَوَاقِبُ وَالرُّخُوفُ عَقِيدَةٌ تَتَجَسَّدُ

“Büyük vahdet (İslam birliği), gönlümde yanıp tutuşan bir özlemdir.

Yarımın tutuşturduğu, ışık saçan bir meşaleden,

Büyük dünün bitmeyen aleviyle tutuşmuş ateşinden.

Muhammed (s.a.v.)'in ordusu azılı topluluğa karşı cihada yönelmektedir.

Birden bütün (Müslüman) grup ve orduların vücut bulan bir akide/inanç olduğunu görürsün.”

Şair, *Nefhatun Hâlide* adlı şiirinde, hayali olan İslam birliğine dair düşüncesini güzel bir teşbihle şöyle dile getirmektedir:⁴⁵ (Kâmil)

وَكَأَنِّي أَتَصَوَّرُ الْآبِيَّ عَدَاً وَالْأَوْسُ تَخْضُ لِّلْفُؤَادِ الْخُزْرَجَا
 فِي وَحْدَةٍ فِي جَبْهَةٍ مَرْصُوصَةٍ أَعْرِفَتْ هَدَى مُحَمَّدٍ مُتَوَهِّجَا؟

“Gelecek yarınları gözümde canlandırıyorum da Evs sanki Hazreci bağrına basıyor ve birlik içinde aynı cephede diziliyorlar. Muhammed (s.a.v.)'in hidayet (yolunun) parlamakta olduğunun farkında mısın?”

⁴⁴ Berîğiş, *Fi'l-edebi'l-İslâmiyyi'l-mu'âsir*, 100.

⁴⁵ Ğuzeyyil, *Tâkatu'r-reyhân*, 15.

el-Lu'lu'u'l-Meknûn adlı divanında Kudüs ve Filistin davası ile ilgili kullandığı ifadeler şu şekildedir:⁴⁶

فَاسْمَعْ مَعِيَ صَوْتِ الْجَمَاهِيرِ الْأَيْبَةِ كَالرُّعُودِ
لَا صَلْحَ لَا تَفْسِيمَ لَا تَدْوِيلَ فِي أَرْضِ الْجُدُودِ
بَلْ جَوْلَةٌ أُخْرَى تَدُكُ الْمُعْتَدِي بِلَطَى الْحَدِيدِ

“Benimle beraber gök gürültüsü gibi gürleyen onurlu kalabalığın sesine kulak ver.

Ecdâdın toprağında barışa hayır, paylaşmaya hayır, uluslararası kılmaya da hayır!

Bilakis azgını kurşun ateşiyle mahveden başka bir yolculuk var.”

Şair, İsrail’in Müslümanlara yönelik takındığı düşmanca tavır karşısında Müslümanların ümitsizliğe kapılmaması gerektiğini vurgular. Müslümanlıkta hiçbir zaman ümitsizliğe yer olmadığını ve Mescid-i Aksa’nın özgürlüğe kavuşacağını şu dizelerle dile getirir:⁴⁷ (Recez)

آمَلْنَا يَا أَيُّهَا النَّهَارُ يَا يَوْمَنَا الْمُوعُودُ يَا زَحَاؤُ
وَطَيْدَةَ الْأَرْكَانِ لَا تَنْهَارُ مَهْمَا دَجَا الْعُدُونُ مَهْمَا جَاؤُوا
لَنْ يَفْلِتَنَّ مِنْ كَفِّتَا اسْتِعْمَارُ لَنْ يَفْلِتَنَّ صِهْيُونُ وَالْفَحَاؤُ
فَفِي عَدِّ سَتُّطَلِقُ الْأَنْصَارُ رُخُوفَهَا يُقُودُهَا الْفَحَاؤُ
شِعَارُهَا النَّبَاتُ وَالْأَحْرَارُ فَلْتَأْتَلِقْ يَا أَيُّهَا النَّهَارُ

“(Ey) ümitlerimiz! Ey gündüz! Ey vadedilen ve parlak gün!

Yıkılmayacak kadar temelleri sağlamdır. Her ne kadar düşmanlar (onu) sarsa ve sıkıştırırsa da.

Elimizden kesinlikle kurtulmayacak ne emperyalizm ne de Siyonist İsrail ve azgınlar.

⁴⁶ Muhammed Menlâ Ğuzeyyil, *el-Lu'lu'u'l-meknûn* (Dımaşk: Dâru'l-Fıkr, 1962), 37-38.

⁴⁷ Berîğiş, *Fi'l-edebl-l-İslâmiyyi'l-mu'âsir*, 117-118.

Yarın ensâr (yardımcılar) ve hürler ordularını çıkaracak ki onlara şeref önderlik edecek. Şiarları sebattır (kararlılıktır). Parla (artık) ey gün!”

Şairin mevlid-i nebî (s.a.v.), hicret, isrâ ve mi'rac gibi özel gün ve geceler münasebetiyle kaleme aldığı şiirler de bulunmaktadır. Örnek olarak Hz. Peygamber'i (s.a.v.) anma sadedinde, onun diğer peygamberlere üstünlüğüne dair nakledilen beş hususiyeti ele aldığı *el-'Atâyâ el-Hams* adlı şiiri zikredilebilir:⁴⁸ (Basît)

يَا سَيِّدِي يَا رَسُولَ اللَّهِ يُسْعِدُنَا	فِي يَوْمِ ذِكْرِكَ إِنِّشَادٌ وَتَعْبِيرٌ
نَسْتَلْهُمُ الْهُدَى مِنْ أَسْمَى مَطَالِبِهِ	حَتَّى يَفِيضَ عَلَيَّ آفَاقِنَا التُّورُ
أَوْتَيْتَ حَمْسًا مِنَ الرَّحْمَنِ خَالِصَةً	جَرَى بِهَا بِجَلَالِ السَّبْقِ تَفْدِيرٌ

“Ey Efendim, ey Allah'ın Rasûlü! Seni anma gününde, şiir okumak ve içimizdekileri ifade etmek bizleri mutlu etti.

Hidayeti, arzu edilen en yüksek makamdan ilham almaktayız, ta ki üzerimize nurlar yağsın.

Rahman (olan Allah)'dan sana özel beş özellik verildi. Bunlarla (senin için) büyük bir üstünlük takdir edildi.”

Muhammed Guzeyyil'in Bedir Gazvesi'ni betimlediği aşağıdaki şiir tasvir (el-vasf) türünün güzel bir örneğidir:⁴⁹ (Vâfir)

وَبَدَّرَ أَيُّ وَهَجٍ فِي سَنَاهَا	أَضَاءَ الْقَلْبِ فَاسْتَوْحَى هُدَاهَا
وَذَكَرْنِي بِصُورَةٍ مُصْطَفَاهَا	يُثْوِدُ الْمُؤْمِنِينَ إِلَى عَلَاهَا
إِلَى الْفَوْزِ الْمُبِينِ إِلَى التَّقَانِي	إِلَى قِمَمِ الْجِهَادِ، إِلَى دُرَاهَا
وَذَكَرْنِي دُعَاءً فِي لَطَاهَا	يَمُوجُ بِلَهْفَةٍ تَحْيِي الْجِبَاهَا

⁴⁸ Râbitatu'l-Edebi'l-İslâmî el-'Âlemiyye (ADABİSLAMI), “Min Kasîdeti: el-'Atâyâ'l-Hams” (Erişim 9 Ekim 2022).

⁴⁹ Mevsûatu 'Arîk (AREQ.NET), “Muhammed Menlâ Guzeyyil” (Erişim 4 Kasım 2022).

يُنَاجِي فَاطِرَ الْكَوْنِ إِلَهِهَا	هَزُّ النَّفْسِ حُرْفَةً مُجْتَبَاهَا
هَلَاكٌ يَا إِلَهِي أَوْ عَزَاهَا	إِلَهِي لَسْتُ تُعْبَدُ إِلَّا أَنَاهَا
لِدَعْوَتِهَا، وَلَنْ تَرْضَى سِوَاهَا	فَهَدِي قَلَّةً نَدَرْتُ فُؤَاهَا

“Bedir... (Bu) hangi alevin parlaklığı ki kalbi aydınlattı ve kalp de hidayet noktasında ilham aldı.

Bana, müminleri zirvelere taşıyan Mustafa (s.a.v.)’nın suretini hatırlattı.

Apaçık bir zafere, adanmışlığa, cihadın zirvelerine ve doruklarına (götürüyor).

(Savaşın) kızıştığı anda, insanı yıkan bir üzüntüyle yaptığı duasını bana hatırlattı.

Seçilmiş (elçinin) ıstırabı gönlü derinden sarsıyor ki kâinatın yaratıcısı ve ilâhına (şöyle) yakarıyor:

Allah’ım (Bedir’de) helak olursak ya da başımıza bir mağlubiyet gelirse sana ibadet eden kimse kalmayacak.

Bunlar, (dinine) davet etmek için tüm güçlerini sarf etmeye yemin etmiş ve başkasına rıza göstermeyen küçük bir azınlıktır.”

Cezayir Kurtuluş Savaşı sırasında genç yaşta olan Muhammed Güzeyyil, şiirleriyle bu mücadelenin yanında yer almıştır. *İşrâk*, *Tahiyye* ve *Fî Sebilillâh* gibi birçok şiiri bu amaca binaen kaleme alınmıştır. Fransız sömürgecilğine karşı başlatılan devrimin ilk kıvılcımının çıktığı yer olan Avras dağlarına atıfta bulunduğu *Tahiyye* başlıklı kasidesi şu beyitlerle başlar:⁵⁰ (Basît)

بُورِثْتُمُو فِي لَطَى الْمَيْدَانِ نُورًا	حَيِّ الْجَزَائِرِ أَبْطَالًا وَأَحْرَارًا
إِيمَانُكُمْ فِي دُرَى أَوْرَاسِ أَنْوَارِ	وَبُورِثْتُمْ نُورَةَ اللَّحَقِّ أَشْعَلَهَا

“Cezayir’in kahraman ve hürlerini selamla!

Savaş meydanındaki devrimcilere mübarek olsun.

⁵⁰ Cem‘iyyetu’l-‘Ulemâi’l-Muslimîne’l-Cezâiriyyîn (ELBASSAİR), “eş-Şâ‘iru’l-Muslim Muhammed Menlâ Güzeyyil ve Şevratu’l-Cezâir” (Erişim 9 Ekim 2022).

Avras dağlarının zirvelerinde imanınızın tutuşturduğu hak devrimi kutlu olsun.”

Şair Muhammed Ğuzeyyil, tasavvuf ehli ve tasavvuf karşıtı olan gruplar arasındaki çekişmeleri ifrat ve tefrit bağlamında değerlendirmiş ve tüm dinî grupları birlik ve beraberliğe davet etmiştir. Bu minvalde kaleme aldığı kırk beyitlik bir kasideye şöyle başlamaktadır:⁵¹ (Meczûu'l-Vâfir)

بِبَالِغِ فَرَحَةِ الرَّفْقَةِ وَخَالِصِ لَوْعَةِ الْحُرْفَةِ
يُبْتُ عُزْرًا شَوْقًا إِلَى التَّوْحِيدِ لَا الْفُرْقَةَ

*“Büyük dostluğun sevinciyle ve büyük sıkıntının verdiği samimi üzüntüyle,
Ğuzeyyil tüm çabasını ayrılığa değil tevhide (birlik olmaya) harcıyor.”*

Şiirlerinde kullandığı sözcüklere bakıldığında, şairin genellikle fonetik olarak kulağa hoş gelen ve anlaşılması kolay kelimeler seçtiği görülmektedir. En sık kullandığı kelimeler ise Müslümanın kendisine güven duyması, daima mücadele içerisinde olması ve ümitvar olması gerektiğini ifade etmek için kullandıklarıdır. Bu kelimelerden bazıları şunlardır:⁵²

صَبْح هَار فَجْر وَهَج إِشْعَاع نُور
عَزْم شَوْق مَجْد قَبَس رُؤْي ضَوْء

Sonuç

İslâmî edebiyat akımı ilk ortaya çıktığında çok sayıda itirazla karşılaşmış ve uzun süre küçük çapta bir hareket olarak kalsa da son dönemde hakkında yüzlerce çalışma yapılmış ve gittikçe tüm çevrelerde kabul görmeye başlamıştır. Ülkemizde de yetmişli yıllardan itibaren etkili olmaya başlayan bu akıma mensup bazı yazarların eserleri Türkçeye çevrilmiştir. 1988 yılında yayımlanmaya başlayan

⁵¹ Seyyid Ahmed b. Muhammed es-Seyyid, “Muhammed Menlâ Ğuzeyyil el-Buhturiyyu’s-Sağır”, *Râbitatu Udebâi’ş-Şâm* (Erişim 5 Kasım 2022).

⁵² Berîğiş, *Fi’l-edebi’l-İslâmiyyi’l-mu’âsir*, 107.

İslâmî Edebiyat Dergisi yayın faaliyetlerini devam ettirmektedir. Ancak bu akımla ilgili ülkemizde çok az sayıda akademik çalışma yapılabilmıştır.

Bu çalışmada konu edilen şair Muhammed Menlâ Ğuzeyyil, modern Arap şiiri alanında sergilediği İslamcı ve muhafazakâr duruşuyla önemli bir edebi şahsiyete sahiptir. Küçük yaşta şiir yazmaya başlayan şair, İslâmî edebiyatın önde gelenlerinden olan Seyyid Kutub'tan oldukça etkilenmiş ve aynı anlayışla birçok eser kaleme almıştır. Arap baharı sonucu Suriye'de patlak veren iç savaş sebebiyle birçok edebiyatçı yurtdışına gitmesine rağmen Muhammed Ğuzeyyil, sağlık problemleri nedeniyle Menbic'ten ayrılma imkânı bulamamış ve burada hayata veda etmiştir.

Edebiyatı İslâm'a ve insanlığa hizmet amacıyla ve dinî mesajlarını okurlarına iletmek için kullanmış, ayrıca birçok edebi topluluğun kurulmasında öncü olmuştur. Başta sevinçli ve üzüntülü günler olmak üzere sürekli halkın yanında ve halkın içinden bir şair olmayı tercih etmiştir. Bundan dolayı birçok şiiri halkta karşılık bulmuş, dilden dile dolaşmış ve bestelenmiştir. Şairin şiir kitapları yanında modern dünyada İslam kültür ve medeniyetini yeniden inşa etmeyle alakalı mensur eserleri de bulunmaktadır.

Şairin şiirleri incelendiğinde, genel olarak geleneksel aruz ölçüsünü kullanmakla birlikte serbest şiirlerinde de kısmen bir ölçünün bulunduğu *tefile* şiirini tercih ettiği görülmektedir. Muhteva olarak çoğunlukla İslam inanç esasları, Filistin mücadelesi, İslam birlik ve beraberliği konularını işlemiştir. Hayatını edebiyata adanmış, anlaşılır ve akıcı üslubuyla Arap edebiyatına önemli katkıda bulunmuş olan şairin etkisini, özellikle genç edebiyatçılar üzerinde görmek mümkündür.

Muhammed Ğuzeyyil, İslâmî edebiyat alanında ortaya koyduğu eserler ve gösterdiği çabaların yanı sıra hitabet yönüyle de dikkatleri üzerine çekmeyi başarmış bir şairdir. Önemli toplantılara konuşmacı olarak davet edilmesi, onun etkili konuşmalarıyla bölge insanının zihninde yer edinmiş mükemmel bir hatip oluşundan kaynaklanmaktadır.

Hâlihazırda bölge halkına hizmet vermekte olan *Muhammed Menlâ Ğuzeyyil Kütüphanesi*, kütüphane hizmeti yanında birçok ilmî ve edebî toplantılara ev

sahipliği yapmaktadır. Her sene şairin vefat yıldönümünde düzenlenen anma programları da burada yapılmaktadır. şair hakkında şu ana kadar kayda değer bir akademik çalışma tespit edilememiştir. Bu küçük çalışma ile Muhammed Menlâ Ğuzeyyil gibi İslâmî edebiyat akımı temsilcileri üzerine akademik çalışmalar yapılması gerektiği düşünceci hâsıl olmuştur. Çalışma bu yönüyle şair hakkında, Türkiye'de tanıtıcı bir fayda sağlayacaktır.

Kaynakça | References

- Abdurrahîm, Faniyemebadi. *Mu'cemu'd-dahîl fi'l-luğati'l-'Arabiyyeti'l-hadîse ve lehecâtihâ*. Dîmaşık: Dâru'l-Kalem, 2011.
- 'Absû, Ömer. "eş-Şâ'iru'd-Dâ'ie Muhammed Menlâ Ğuzeyyil Hayâtuhu-1". *Râbitatu Udebâi's-Şâm*. Erişim 5 Kasım 2022. <https://124.im/1V4W>
- ADABİSLAMI, Râbitatu'l-Edebî'l-İslâmî el-'Âlemiyye. "Min Kasîdeti: el-'Atâya'l-Hams". Erişim 9 Ekim 2022. <https://adabislami.org/magazine/2016/08/2583/143>
- Akalın, Şükrü Halûk vd., *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2019.
- Algar, Hamid. "Molla". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/238. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- AREQ.NET, Mevsûatu 'Arîk. "Muhammed Menlâ Ğuzeyyil". Erişim 4 Kasım 2022. https://areq.net/m/%D9%85%D8%AD%D9%85%D8%AF_%D9%85%D9%86%D9%84%D8%A7_%D8%BA%D8%B2%D9%8A%D9%84.html
- Berîğiş, Muhammed Hasan. *Fi'l-edebî'l-İslâmiyyi'l-mu'âsir*. Ürdün: Mektebetu'l-Menâr, 1985.
- Bozkurt, Nebi. "Künye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/558-559. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Ceda', Ahmed. *Mu'cemu'l-udebâ'i'l-İslâmiyyîn el-mu'âsirîn*. 3 Cilt. Amman/Ürdün: Dâru'd-Diyâ, 1421/1999.
- Civelek, Yakup. "Modern Arap Edebiyatı'nda İslâmî Edebiyat'ın Yeri ve Öncüleri". *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/3 (Haziran 2000), 85-99.
- Dişşu, Abdulhamîd. *Mu'cemu'l-udebâ'i'l-'Arab fi'r-rivâye ve's-şî'r ve'l-edeb*. PDF: 2018. <https://noor-book.com/x5olew>
- Ebû Hâka, Ahmed. *Mu'cemu'n-nefâis, l-Kebîr*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 2007.
- ELBASSAİR, Cem'iyetu'l-'Ulemâi'l-Muslimîne'l-Cezâiriyyîn. "eş-Şâ'iru'l-Muslim Muhammed Menlâ Ğuzeyyil ve Sevratu'l-Cezâir". Erişim 9 Ekim 2022. <https://elbassair.dz/11572>
- Ğuzeyyil, Muhammed Menlâ. *el-A'mâlu's-şî'riyyetu'l-kâmile*. nşr. Hasan en-Nîfî. 2 Cilt. Menbic: Mektebetu'l-Ma'rife, 2007.

Ġuzeyyil, Muhammed Menlâ. *Tâkatu'r-reyhân*. Dimaşk: Mektebetu Dâri'l-Feth, 1394/1974.

Ġuzeyyil, Muhammed Menlâ. *el-Lu'lu'u'l-meknûn*. Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1962.

Hamdâvî, Cemîl. *Nazariyyâtu'n-nakdi'l-edebî ve'l-belâġa fî merhaleti mâba'de'l-hadâse*. PDF: Şebeketu'l-Alûkah, 2011. <https://books-library.net/free-402051561-download>

Hamevî, Yâkût. *Mu'cemu'l-buldân*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1397/1977.

İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osmân. *Sırru sinâ'ati'l-irâb*. thk. Hasan Hindâvî. Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1405/1985.

Kujjah, Hasan. *Halebu's-şehbâ fî 'uyûni's-şu'arâ*. 4 Cilt. Hollanda: Brill, 2022.

Kutub, Muhammed. *Menhecu'l-fenni'l-İslâmî*. Kahire: Dâru's-Şurûk, 6. Basım, 1983.

Marefa. "Muhammed Menlâ Ġuzeyyil". Erişim 5 Kasım 2022. https://www.marefa.org/%D9%85%D8%AD%D9%85%D8%AF_%D9%85%D9%86%D9%84%D8%A7_%D8%BA%D8%B2%D9%8A%D9%84

Menbic24, "Muhammed Menlâ Ġuzeyyil el-Buhturiyu's-Saġîr". Erişim 12 Ağustos 2022. <https://www.manbij24.com/2021/12/Muhammad%20Manala%20Ghazil%20the%20poet.html>

MERBAD, Esvâku'l-Merbed Mecelletu'l-Edebi'l-'Arabî. "el-Buhturiyu's-Saġîr". Erişim 17 Ekim 2022. <http://www.merbad.net/vb/showthread.php?t=2495>

Mersafî, Sa'd. *el-Câmi'u's-sahîh li's-sîrati'n-Nebeviyye*. 6 Cilt. Kuveyt: Dâru İbn-i Kesîr, 2009.

Nar, Ali. *Çaġdaş Arap Edebiyatından 33 Şair*. İstanbul: İslami Edebiyat Yayınları, 2004.

Seyyid, Seyyid Ahmed b. Muhammed. "Muhammed Menlâ Ġuzeyyil el-Buhturiyyu's-Saġîr". *Râbitatu Udebâi's-Şâm*. Erişim 5 Kasım 2022. <https://l24.im/2EU9D>

Tantâvî, Abdullah. *Muhammed Menlâ Ġuzeyyil fî zilâli'd-da've*. Amman/Ürdün: Dâru'l-Furkân, 2. Basım, 1982.

Tüccar, Zülfikar. "Buhtürî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/ 381-383. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Tülücü, Süleyman. "Nizâr Kabbânî ve Eserleri Üzerine Notlar". *Atatük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35 (Haziran 2011), 25-38.

Yılmaz, Mehmet. *Çağdaş Arap Edebiyatında İslâmî Edebiyat Akımına Bir Bakış*. Bursa: Emin Yayınları, 2019.

Zencîr, Selîm Abdulkâdir. *Neşîdunâ*. Beyrut: Dâru's-Selâm, 5. Basım, 1978.

Zeyyât, Ahmed Hasan. *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993.